

Hét évvel ezelőtt egy filmrendező elmesélt nekem egy történetet. Szerette volna, ha forgatókönyvet írok belőle a számára, amivel aztán pályázhatunk hazai és külföldi alapítványokhoz. Nemcsak uniós, hanem német alapítványok is szóba jöhettek volna, mert története Magyarországról kitelepített és évekkel később az NSZK-ból hazalátogató svábokról szól.

Egyébként úgy kerültünk kapcsolatba, hogy megrendezte az egyik forgatókönyvet. Szerencsés vállalkozás volt: nekem tetszett, ahogyan dolgozott, ő pedig értette a karaktereimet, és jól tudta használni a dialógusaimat. Az csak most jut eszembe, hogy abban a filmben egy olyan földdarab a helyszín, amelyen képtelenek tartósan megkapaszkodni a tulajdonosok, folyton elpusztítják vagy elújíják őket, többek között egy sváb családot is. Amikor segítettem forgatási helyszínt találni a stábnak, lelepleződhetett vagy bebizonyosodhatott, hogy a helyszínek és a hozzájuk kapcsolódó történetek nem csupán az én elmémbe léteztek. Hogyha az íróknak a regényeikről, elbeszéléseikről kell beszélniük, legtöbbször azt bizonygatják vagy cáfolják, hogy amit megírtak, „megfelel a valóságnak”, tényleg megesett velük vagy az ismerőseikkel – de vannak esetek, amikor mégsem ez a fő kérdés, hanem olyasmik, hogy hogyan lehet elmondani a gyors dialógusok közé iktatott hosszú monológokat, vagy hogy mit használunk a helyszínből. Hegyoldal, alatta a Duna. Ahogy a folyó kanyarog a hegyek között, különféle szögekből lehet rálátni, néhol roppant szélesnek, máshol keskenynek mutatkozik, eltűnik és újra megjelenik. Igazából onnan, annak a történetnek a helyszínéről nézve nem is lehet érzékelni, merről merre halad a sok víz, nem látszik, hogy éppen ott, azon a szakaszon tör át a folyó a hegyek között, és halad tovább a síkságon, de úgy, hogy egy darabig mégis a hegyek sora mellett folytatja az útját, mintha nem akarna minden átmenet nélkül, egyik pillanatról a másikra szakítani velük.

Arról a helyről, ahol a filmet forgatták, majdnem ráláthat az ember a másik helyszínre, oda, ahol a filmrendező története lejátszódott. Azért csak majdnem, mert az egyik hegy éppen kitakarja azt a falut és a hozzá tartozó partszakaszt. Esetleg már akkor, a helyszín kereséskor vagy a forgatás alatt eszébe juthatott, hogy el kell mesélnie nekem a történetét, és csak az tartotta vissza, hogy ott és akkor annak a filmnek az elkészítése volt a mindennél fontosabb feladat, a későbbi terveknek a háttérben kellett maradniuk. A forgatás után találkoztunk, Budapesten. Egy vendéglő teraszán mesélt, miközben sört iszogattunk. Jegyzeteltem, de nem amiatt nem megy ki a fejemből a Barni tatáról szóló történet. Hiszen a sokadik füzetbe firkálok azóta, a közben eltelt idő alatt bőven elfelejthettem volna a találkozást, a jegyzeteket, mindent. Van a történetnek egy mozzanata, ami jól beleillene valamelyik novellámba. Ez nyilvánvaló volt már akkor, és nem kellett róla sok szót ejteni. Legtöbbször arról beszélünk, hogy miért látom annyira nehéznek a forgatókönyv megírását. Svábok szerepelnének benne, és én nem tudom, magyaráztam a filmrendezőnek, milyen szavakat használt 1972-ben egy sváb, és végképp nem tudom, miben különbözött egymástól a háború után kitelepített és negyedszázad múltán az NSZK-ból hazajárogató emberek beszéde a szocializmust a Magyar Népköztársaság kötelekei között építő családtagok, barátok beszédétől. Az irodalomban, magyaráztam neki, mostanában nem annyira a történet az elsődleges, hanem a nyelv. Ha a nyelvüket nem ismerem azoknak az embereknek, semmit sem tudok velük kezdeni, még a jó kis történetükkel sem. Lehet, hogy nem minden író számára a nyelv a legfontosabb, de olyan ártatlan naivitással, mint a posztmodern előtti korokban, senki sem használhatja már a nyelvet.

Az valahogy nem jutott eszünkbe, akkor és ott a vendéglő teraszán, hogy mondjuk megírhatom a jeleneteket ideiglenesnek szánt dialógusokkal, és valaki, aki ért hozzá, később kitölti majd ezeket a lyukakat. Nem baj, hogy nem jutott eszünkbe.

Sváb. Ez is egy szó.

A mai Magyarország területén minden német nemzetiségű embert svábnak szokás nevezni (olykor, némileg gúnyosan, még a németországi németeket is), holott az őseik nem csak a sváb területekről vándoroltak be. Donauschwabischeknek is nevezték őket, és úgy tartották, egy részük a folyó mellől származott ide, és egykor hajókon ereszkedtek le új hazájukba.

Úgy alakult, hogy a német neveket kifejezetten és mindenekfelett csúnyának kell éreznünk. Így lettünk nevelve. Mi, magyarok. Függetlenül attól, előfordultak-e a felmenőink között németek. Különös, de általában egy szláv eredetű név nem hat olyan rosszul magyar szövegkörnyezetben, mint egy német. Toifelhardt. Például. Rettenetes. Csak azért róttam ide, mert az én egyik ősömet hívták így. Német volt és hajóskapitány. Gondolom, sokszor elhaladt annak a falunak a partja mentén, amelyben Barni tata élt, és jól is kellett ismernie azt, hiszen aki a folyókat járja, annak nemcsak a kanyarulatok vannak a fejében és a kikötők, hanem az is, hogy hol milyen erős és merre tart a sodrás, hogy hogyan változnak a viszonyok kis víznél és áradás idején.

Le lehetne írni az emberek közötti közlekedést is úgy, mint a vízi járművét, örvények, zátonyok, gázlók, biztonságos kikötők rendszerében – ha így van, engem nem szoktattak rá, hogy minden lényeges körülményt megfigyeljek és elraktározzak. Nem fejlesztették ki már gyerekkoromban azt a képességet, hogy meg tudjam ítélni, ki milyen eredetű. Pedig vannak emlékeim arról, hogy egyes családtagok, szomszédok igenis foglalkoztak velem. De ami engem illetett, nyilván jobb volt az egész nem bolygatni. Se a németeket, se a szerbeket, se a zsidókat, se a nemesi rangú magyarokat nem emlegetni, ha nem muszáj. Nem volt muszáj.

A filmrendező Budapestről ment ki a folyóparti faluba az apjával, aki jó kedélyű, szeretetreméltó férfi volt. Mikor a vendéglő teraszán mesélt róla, nem említette, de most mégis úgy látom, autóval mentek. Volt kocsijuk. Különben egy kicsit körülményes az út, a helyi érdekű vasút végállomásán távolsági buszra kell szállni, és azzal tovább utazni.

Persze, nekik nem valószínű, hogy olyan autójuk volt, mint azoknak az egykori falubelieknek, akik az NSZK-ból jöttek vissza látogatóba. Porsche, mondta ki a szót a filmrendező, és ez a márkanév sok év után bennem is felidézte azt a gyermeki áhítatot, ami minden bizonytalansággal együtt kellett legyen az övéhez. Mercedes. Borzongás? Nem, borzongást belőlem nem tudtak kiváltani a gépjárművek.

Volt a sok gyerek, és bámulták az autókat. A német autókat. BMW.

És volt Barni tata, aki hazatért, és aki többé nem ment vissza, ott maradt a falujában, velük, mindannyiukkal.

Nagyon sok mindent kéne itt még tisztázni. „Egyáltalán nem igaz, hogy minden német strici”, mondta egy ismerős bácsi. Ez a szó, hogy strici, csak arra volt jó, hogy elfedjen valamit. Akkor még nem hallottam a nőfuttatásról, és a bácsi biztos nem is arra utalt. Hanem a nemzeti szocializmusra és a rendszeres gyilkolásra. Maradtak fenn adatok arról, hogy hány tagja volt a német nemzetiszocialista állammal szolidáris „népi” szervezetnek abban a faluban, és arról is, hogy hányan jelentkeztek önként annak az államnak a hírhedt fegyveres szervezetébe, hogy hány embert soroztak be kényszerrel. Tudható, hogy a kitelepítés milyen arányban érintette a lakosságot. Lehet az ottani náci arányát nagyinak vagy kicsinek mondani, és ugyanúgy „megítélés kérdése” a kitelepítettek is. Ezeket a számokat össze lehet vetni, de Barni tata visszatérésének elgondolása közben továbbra is azt szeretném inkább tudni, hogyan beszéltek egymással azok az emberek. Magyarul vagy németül? Ha németül, a helyi dialektust használták még a hazalátogatók is, vagy ők már átvették az anyaország adott vidékének jellemző kifejezéseit, hangsúlyait?

Hét évvel ezelőtt, amikor a filmrendezővel beszélgettem, ismertem már a falu partját, anélkül, hogy valaha ráléptem volna. A Duna felől ismertem: evezés közben néhányszor elhaladtam mellette, tudtam, hogy felfelé menet sokáig kicsi a sodrás, aztán egyszer csak jön egy kiszögellés, ott nagyon nagy lesz, tudtam, hogy a kis sodrású szakaszon jó időben sok a strandoló, a kiszögellésnél pedig rendszerint horgásznak. A horgászok haragszanak az evezősökre, mert féltik a damiljukat. Az evezősök minden erejükkel a part közelében szeretnék tartani a csónakjukat, mert ha elkapja őket a sodrás, csak sokára vergődhetnek vissza a part mellé, ahol nyugalmasan folytathatják tovább az útjukat.

Azóta ez megváltozott. Egrészt kevesebbet evezek, másrészt egy véletlennek köszönhetően egyszer a szárazföld felől is megláttam a partot. Este, amikor nem lepték be strandolók. A hold fényében homok csillogott, tisztán, és úgy kétszáz méter hosszán. Kevés ilyen van arrafelé. Valamiért a Duna azon a helyen finom homokot halmoz fel. Ilyen lehetett négyszáz évvel ezelőtt is – ha hajón érkeztek a telepések, erre a fövényre léptek először.

Visszatértem, újra és újra. A gyerekeim szeretnek úszkálni, vizezni, cseppentett homokvárat építeni ott. De abban nem lehetek biztos, hogy amikor az úkapám elhaladt az előtt a part előtt, láthatott-e homokvárat építő gyerekeket, és abban sem, hogy Barni tata, amikor az NSZK-ban élt, visszaemlékezett-e az újjairól lecsurgó vizes homokra. Amíg sok hajó járt arra, mindenütt látni lehetett a fekete olajcsomókat, kavicsot, homokot, faágakat. Lehet, hogy a gőzhajók eregették a vízbe a kenőanyag egy részét. Ma már, ha leteríti az ember a törülközőjét, nem kell attól tartania, hogy fekete ragacsok szennyezik be, de Barni tata biztos összeszedett néhány fekete foltot, amikor gyerekként meztőláb járt vagy futott a homokban. És vajon mi a helyzet a vérrel, tapadt-e a kezéhez? Ha nagyon akarom, esetleg kideríthetem, hogy ő konkrétan tagja volt-e a Volksbundnak, viselt-e SS-egyenruhát, de immár hét hosszú éve azt szeretném tudni, hogy amikor visszavágyott – ebben nem kételkedem, ez a vágyakozás biztosnak látszik –, mi után vágyakozott? Valószínűleg ők még nem napoztak. Szemérmesnek kellett lenniük, paraszthoz illően, és óniuk kellett azt a fehér, német bőruket. Pecáztak volna? Volt rá idejük? Hiszen a svábok rettentő sokat dolgoztak, mindenekelett erről voltak nevezetesek.

Ahhoz, hogy Barni tata hazatérésének története elmesélhető legyen – nemcsak amúgy slágvortosan, sör mellett, a teraszon, hanem „igazán” –, ahhoz nemcsak a nyelv hiányzik: azt is tudnom kéne, mi hiányzott a kitelepítetteknek.

Van ott egy kő, amit bányásztak, és amiből kapukat, padokat faragtak maguknak.

Van egy ott honos szőlőfajta, ami a falu nevét viseli. Már csak kevés helyen él. A leírások szerint különlegesen bőven terem. Itták a borát, és énekeltek, és zenéltek, leginkább fúvós hangszereken. Úgy hallottam, Budapest környékén, aki nem sváb, az inkább ne is vegyen trombitát a kezébe. Lehet, aki ezt mondta, annak csak savanyú volt a szőlő.

Van ugye a folyó, de hát mit lehet kezdeni egy folyóval?

Szeretem a szagát. Fura szag, ha keveset kapunk belőle, meg sem érezni, ha túl sokat, akár illetlennek nevezhető – nem tukmálnám rá a hazalátogatókra a folyó szaga iránt érzett áhítatot.

A parti fák között mindig jól el lehet rejtőzni. A kamaszok csókolózhatnak ott, fogdoshatják egymást, elmerészkedhetnek egészen a szerelmeskedésig, abban nem kell kételkedni, hogy Barni tatának voltak efféle emlékei, és utolsó előtti hazatérésekor álltak még a fák, amelyek alatt korábban mindenfélét művelt. Viszont az már nem lenne helyes, ha úgy adnánk számot az öreg svábok parti sétájáról, hogy közben egyikük-másikuk ilyeneket suttogna a fűzeknek: „ti láttátok őt...”

A szülőház, az nyilván hiányzott Barni tatának és a többieknek, csak hát éppen azokba a házakba nem térhettek be, amelyekből kiharcolták őket. Azokban ugyanis mások laktak. Többnyire olyan családok, akiket szintén kitelepítettek: szlovákiai magyarok. Ha nem akarták megnézni, akkor is látniuk kellett ezeket a házakat, hiszen el kellett menniük előtűk, amikor a rokonaik, barátaik házához igyekeztek, vagy a kocsmába, a vendéglőbe. Sok öröm nem fakadhatott abból, hogy látták a kapukat, a falakat, vagy a gyümölcsfákat, a szőlőt. Amiket régen ők raktak, festettek, metszettek, akkor pedig már mások.

A Hegedűs a háztetőn című musicalben zsidóknak kell távozniuk a falujukból, és van egy szám, ami éppen erről szól: a hiányról. „A little bit of this, a little bit of that”, egy kis ez meg az fog hiányozni majd, gondolják a távozók, legalábbis a szerzők, a mondjuk két generációval későbbi leszármazottak elképzelése szerint. Akiknek aligha hiányzott bármi is már a kelet-európai falvakból. Ez találó, mértékletes és szép, csak hát nem biztos, hogy Anatevka száműzöttjei éppen ezt mondják, ha egy riporter vagy szociológus a falu határában felteszi nekik a kérdést. És hogyan moshatnánk össze más és más folyók partjain lejátszódó kiüzetéseket, zsidók kiüzetését németekével? A klezmert a sramlival? Bár bizonyára létezik olyan magas nézőpont, amelyből szemlélve mindez ganz egal.

A gyerekeimnek most már hiányozna az a falu, ha valami ok miatt nem mehetnének oda többet. Nem csak a part miatt: van cukrászda, van pékség, van étterem, vannak büfék, egytől egyig jók. Nekem is hiányozna, ha nem mehetnék oda. Lehet, hogy ebben Barni tata is benne van. Sikerült úgy visszatérnie, hogy emlékezetessé tette az alkalmat és a helyszínt. Ismerősöm, a filmrendező kisgyerek volt, mégsem felejtette el azt a vacsorát, amelyet a tata hazatérésének megünneplésére rendeztek.

Felfogható a dolog úgy, hogy valahányszor elúszom a falu partja mellett, vagy átúszom a túlsó partra, ahol a török időkig szintén volt egy település, csak annak lakói mind meghaltak vagy elmenekültek a harcok közben, és aztán nem népesült be újra, szóval ha úszom vagy kimegyek a partra és süttetem magam a nappal, mindig keresek valamit, építőköveket a történet alapozásához, vagyis dolgozom.

Ha egyszer sikerülne fogást találni a történeten, és megíródna belőle a forgatókönyv, és adnának pénzt a film elkészítésére, talán

sokan tudhatnák meg, mit eszelt ki a tata, hogy végleg, örökre hazajöhessen. Viszont mindezt nem azért meséltem most el, hogy az írói, forgatókönyvírói munka nehézségeit érzékeltessem, és részvétet keltsek. Ugyanis nem szomorú történet ez. Ellenkezőleg. Tudni kell nem csinálni filmet. Ebből az áruból sokkal több készül a kelleténél, és kevés közte a jó. Amelyik rossz, az leginkább attól rossz, hogy készítői nem voltak tisztában vele, mi az, amiről túl keveset tudnak ahhoz, hogy meséljenek róla. Ha sose lesz film Barni tata történetéből, az kisebb baj, mint ha készülne egy rossz, ami ahelyett, hogy bemutatná, elfedné az öreg sváb alakját.

Kategória: Mikes expressz
Denumire autor: Zoltán Gábor

Látó Szépirodalmi Folyóirat